

Leoš Mlčák

**ZVONY
NA MORAVĚ
A VE SLEZSKU**

Leoš Mlčák

ZVONY NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

Olomouc 2014

OBSAH

Recenzovali:
Mgr. Radek Lunga, kampanolog českobudějovické diecéze
Mgr. František John Ph.D, kampanolog olomoucké diecéze

Autor textu: © PhDr. Leoš Mlčák, 2014

Editor: PhDr. Leoš Mlčák

Technická redakce: Miloš Dvorský

© Fotografie, 2014:
Národní památkový ústav, územní odborná pracoviště v Brně,
Olomouci, Ostravě a Telči, Okresní státní archiv v Olomouci,
Archiv města Ostravy, Slezské zemské muzeum v Opavě,
Muzeum Blansko, Sládečkovo vlastivědné Muzeum v Kladně,
Vlastivědné muzeum v Olomouci, Jan Bartušek, Kateřina
Dolejší, Miroslav Habeš, Jana Jirásková, František John, Petra
Jungmannová, Stanislav Konečný, Jan Lednický, Leoš Mlčák,
Petr Pálka, František Roztočil, Bohumil Samek, Zdeněk
Sodoma, Josef Tkadlec, Milena Valušková, Petr Vaněk.

Grafická úprava, obálka: Martin Šilar
DTP, předtisková příprava: STUDIO TRINITY, s.r.o.
Tisk: Booksprint, s.r.o.

Vydavatel: Nakladatelství Kaligram (STUDIO TRINITY, s.r.o.)
Vydání první, 2014

© STUDIO TRINITY, s.r.o., 2014

ISBN 978-80-904847-2-6

1. ÚVOD	9
2. ZVONAŘSTVÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU	11
2.1. VÝROBA ZVONŮ	11
2.2. ZVONOVINA	17
2.3. ANALÝZA ZVONOVINY	17
2.4. ZVONY JAKO HUDEBNÍ NÁSTROJE	19
2.5. SVĚCENÍ ZVONŮ	20
2.6. JMÉNA ZVONŮ	20
2.7. FUNKCE ZVONŮ	20
2.8. NEKATOLICKÉ ZVONY	24
2.9. ZVONÍCI	25
3. PLASTICKÁ VÝZDOBA MORAVSKÝCH A SLEZSKÝCH ZVONŮ	31
3.1. NÁPISY	32
3.2. DATACE	38
3.3. FIGURÁLNÍ RELIÉFY, ORNAMENTY, MINCE, MEDAILE, ZNAKY A PEČETĚ	40
3.4. ZVONAŘSKÉ ZNAČKY A SIGNATURY	43
3.5. OTISKY LISTŮ ŠALVĚJE	44
3.6. ZÁVĚSNÁ KORUNA	44
4. ZVONAŘSKÉ DÍLNY NA MORAVĚ A VE SLEZSKU	59
4.1. OLOMOUC	59
4.2. BRNO	69
4.3. OPAVA	78
4.4. JIHLAVA	83
4.5. VELKÉ MEZIŘÍČÍ	87
4.6. ZNOJMO	90
4.7. UNIČOV	94
4.8. MORAVSKÁ TŘEBOVÁ	95
4.9. MIKULOV	97
4.10. VALAŠSKÉ MEZIŘÍČÍ	98
4.11. VYŠKOV	98
4.12. HRANICE NA MORAVĚ	100
4.13. STRÁŽNICE	100
4.14. VELKÁ BÍTEŠ	100
4.15. VALTICE	101
4.16. PROSTĚJOV	101
4.17. JAROMĚŘICE NAD ROKYTNOU	101
4.18. ZVONY MORAVSKÝCH A SLEZSKÝCH ZVONAŘŮ ULITÉ DO POLOVINY 17. STOLETÍ	102

5.	IMPORTY A ČINNOST CIZINCŮ	113
5.1.	LOTŘINŠTÍ ZVONAŘI	113
5.2.	IMPORTY Z OKOLNÍCH ZEMÍ	115
5.2.1.	ZVONAŘI ZE SLEZSKA	115
5.2.2.	ZVONAŘI Z RAKOUSKA	118
5.2.3.	ZVONAŘI Z ČECH	121
5.2.4.	ZVONAŘI ZE SLOVENSKA A MAĎARSKA	123
5.2.5.	ZVONAŘI Z NĚMECKA	124
5.2.6.	ZVONAŘI Z RUSKA	124
5.3.	ZVONY CIZÍCH ZVONAŘŮ ULITÉ DO POLOVINY 17. STOLETÍ	125
5.4.	ZVONAŘI Z NEZJIŠTĚNÝCH PŮSOBIŠŤ	127
6.	SOUPISY DOCHOVANÝCH ANONYMNÍCH ZVONŮ	129
6.1.	ANONYMNÍ DATOVANÉ ZVONY ULITÉ DO ROKU 1650	129
6.2.	ANONYMNÍ NEDATOVANÉ ZVONY ULITÉ DO KONCE 16. STOLETÍ	133
7.	ZVONAŘI ČINNÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU OD KONCE PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY DO SOUČASNOSTI	139
8.	OCELOVÉ ZVONY	141
9.	SLOVNÍK ZVONAŘŮ	143
9.1.	NEEXISTUJÍCÍ A NEDOLOŽENÍ ZVONAŘI	232
10.	NEJSTARŠÍ MORAVSKÉ A SLEZSKÉ ZVONY	249
10.1.	SOUPIS NEDOCHOVANÝCH ZVONŮ DO ROKU 1500	253
10.2.	SOUPIS DOCHOVANÝCH ZVONŮ DO ROKU 1650	255
11.	NEJVĚTŠÍ ZVONY	266
12.	VÁLEČNÉ REKVIZICE ZVONŮ	273
13.	PRAMENY A LITERATURA	281
14.	REJSTŘÍK ZVONAŘŮ	289
15.	ZUSAMMENFASSUNG	293

Poděkování

Knihu připisuji své ženě Janě, bez jejíž laskavé podpory by nemohla vzniknout. Velkým dílem k její konečné podobě přispělo mnoho osobností, kolegů i pracovníků památkové péče. Velmi zavázán jsem oběma recenzentům Mgr. Radkovi Lungovi, kampanologovi českobudějovické diecéze a Mgr. Františku Johnovi Ph.D, kampanologovi olomoucké diecéze, kteří text nejen pečlivě přečetli, ale také na mnoha místech nezištně doplnili o svá nepublikovaná zjištění. Z dalších se sluší jmenovat PhDr. Bohumila Samka, který mě umožnil studium dosud nepublikovaných lokalit svého soupisu moravských a slezských památek, Jana Lednického, Mgr. Pavlu Jungmanovou, Mgr. Kateřinu Dolejší, Mgr. Kristýnu Bulínovou, PhDr. Zdeňka Váchu, Mgr. Aleše Homolu, PhDr. Marii Kourkovou, Hanu Wiklerovou, Mgr. Michala Zezulu, Mgr. Markétu Klvačovou, Mgr. Martu Koubovou, Mgr. Olgu Himmlerovou, Mgr. Františka Chupíka Ph.D, Mgr. Ivu Orálkovou, Chrisulu Hekelovou, Mgr. Evu Nečasovou a zvonaře Petra Rudolfa Manouška.

Za poskytnutí fotodokumentace děkuji zejména Národnímu památkovému ústavu, Územním odborným pracovištím v Brně, Olomouci, Ostravě a Telči, Slezskému zemskému muzeu v Opavě, Mgr. Františku Johnovi Ph.D, Mgr. Pavle Jungmannové, Mileně Valuškové, Stanislavu Konečnému, zvonaři Josefu Kadlecovi, Markétě Ondruškové a Janu Lednickému.

1. ÚVOD

Zvonům a zvonářům na Moravě a ve Slezsku byly až posud věnovány jen dílčí články a studie, syntetická práce na toto téma prozatím chybí. Její absence vyplývá z obtížné dostupnosti, nerovnoměrného stupně poznání dochovaných zvonů jednotlivých oblastí země, jejich malé a neúplné dokumentace a v neposlední řadě i z rozsahu zkoumaného teritoria. Lépe je znám dochovaný fond kampanologických památek v severní části Moravy a Českém Slezsku, kde je poznání zvonů věnována již po léta zvýšená pozornost. První soustavnější zájem o moravské a slezské zvony projevily až děkanské matriky a po nich rukopisné inventáře far a kostelů, postupně vypracovávané místními faráři na počátku 19. století z popudu Moravkoslezského gubernia. Informace v inventářích byly shromažďovány podle zasláního schématu a přinášely poznání aktuálního stavu farností a jejich památek i s jejich stručnými dějinami. Kvalita shromážděných informací byla různá, podle zájmu a schopností jednotlivých duchovních správců. Pokud jde o zvony, inventáře obsahují údaje o jejich počtu, hmotnosti a různě věrné a úplné opisy nápisů, výjimečně i popis výzdoby. Tyto informace souhrnně využil kolem roku 1806 Jan Petr Cerroni (1753–1826) pro svůj rukopisný soupis nazvaný *Glockeninschriften in Mähren und östereichisch Schlesien*. Na jeho závěr sestavil první přehled v teritoriu doložených zvonářů i s jejich působišti.¹ Cerroniho soupis se stal základem všech pozdějších epigrafických a kampanologických prací. Farními inventáři udané hmotnosti a letopočty ulití excerpoval ve druhé třetině 19. století do své rozsáhlé moravské církevní topografie benediktin Řehoř Tomáš Volný (1793–1871).²

Z údajů Cerroniho a Volného čerpal Christian Friedrich d´Elvert (1803–1896) a v různé míře také autoři regionálních vlastivědných článků a publikací, včetně Vlastivědy moravské. Zvonáři, činnými na Moravě a ve Slezsku, se soustavněji zabývali architekt August Prokop, novojičínský farář Robert Schünke, František Lipka, František Faktor a benediktin Augustin Jungwirth.³ August Prokop (1838–1915), v letech 1882–1892 ředitel brněnského Uměleckoprůmyslového muzea, zvonáře zařadil do čtyřsvazkové publikace *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung*, vydané ve Vídni roku 1904. Jejich přehled je ale příliš povšechný a obsahuje řadu nepřesností a omylů. Ostatně až do první válečné rekvizice vycházela převážná většina všech autorů jen z archivních materiálů a zvonům v terénu se příliš nevěnovala.

Zasvěceněji přistoupil k moravské kampanologii Robert Schünke (1855–1933). Roku 1916 otiskl ve dvou číslech brněnského muzejního časopisu *Mitteilungen des Erherzog Rainer Museums für Kunst und Gewerbe in Brünn*, článek *Olmützer Glockengiesser*, který byl prvním soubornějším pojednáním věnovaným olomouckým zvonářům a jejich činnosti. Na závěr připojil přehled zvonářů činných v olomoucké diecézi a jejich dochovaného díla. Ani on se ovšem nezbavil tradovaných informací o neexistujících kovljičích, které převzal z pramenů a literatury. Jeho článek se přesto stal základem všech pozdějších prací věnovaných olomouckým zvonářů, publikovaných Bohumírem Indrou, Leošem Mlčákem a Pavlem Šrámkem. Zvonům na Boskovicku se na počátku 20. století podrobně věnoval boskovický lékárník František Lipka (1863–1917) ve svém cenném soupisu, který publikoval na pokračování v Časopise moravského musea v letech 1903–1905. Jeho soupis zachycuje stav dochování zvonů před jejich první válečnou rekvizicí a je svou systematickostí a precizností prepisů nápisových legend mimořádně kvalitním kampanologickým pramenem. Podobný soupis provedl v holešovském okresním hejtmanství roku 1899 Rudolf Janovský (1843–1935) a v roce 1898 na Prostějovsku František Faktor (1861–1911).

Velmi cenné informace o moravských a slezských zvonech byly shromážděny v souvislosti s první a druhou válečnou rekvizicí, k níž byly téměř všechny zvony v jednotlivých farnostech zrevidovány a částečně i zdokumentovány. Získané informace však nebyly soustavněji využity a jejich plánovaná souhrnná zveřejnění, připravovaná dr. Janem Nevěřilem (1864–1940) a dr. Karlem Kühnem (1884–1945) zůstala jen v přípravných rukopisech. Nevěřilova pozůstalost je uložena v Zemském archivu v Opavě, pobočce Olomouc, Kühnova v archivu Památkového úřadu v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Brně. Významný člen rakouských benediktinů Augustin Jungwirth (1876–1942) zpracoval při výzkumu středoevropských zvonů, financovaném německým zvonářem Schillingem, vedle několika svazků týkajících se rakouských a německých zvonů, také dvojdílný strojopis z roku 1940 *„Die Glockengiesser von Böhmen und Mähren*, publikovaný v roce 2000 ve faksimilovém vydání Margarethe Schillingovou. V textu shromáždil některé základní biografické informace o zvonářích činných na Moravě a ve Slezsku a připojil k nim soupisy lokalit s jejich tehdy známými zvony. Podrobná dokumentace zvonů vznikla také za rekvizice roku 1942. Je uložena na několika místech a dosud čeká na své zpracování. Kromě archivu brněnského Památkového úřadu, shromážděné především Karlem Kühnem, se tato dokumentace nachází v obou bývalých diecézních archivech, dnes soustředěných v Moravském zemském archivu v Brně a olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Dokumentace zvonů z bývalé Sudetské župy je zachována v Národním archivu v Praze.⁴ Cenné a doposud málo využité materiály, týkající se zvonů z celého území násilně vtěleného do německé říše, jsou uloženy v tzv. Deutsches Glockenarchivu, který je dnes součástí oddělení Historisches Archiv v Germanisches Nationalmuseum v Norimberku.

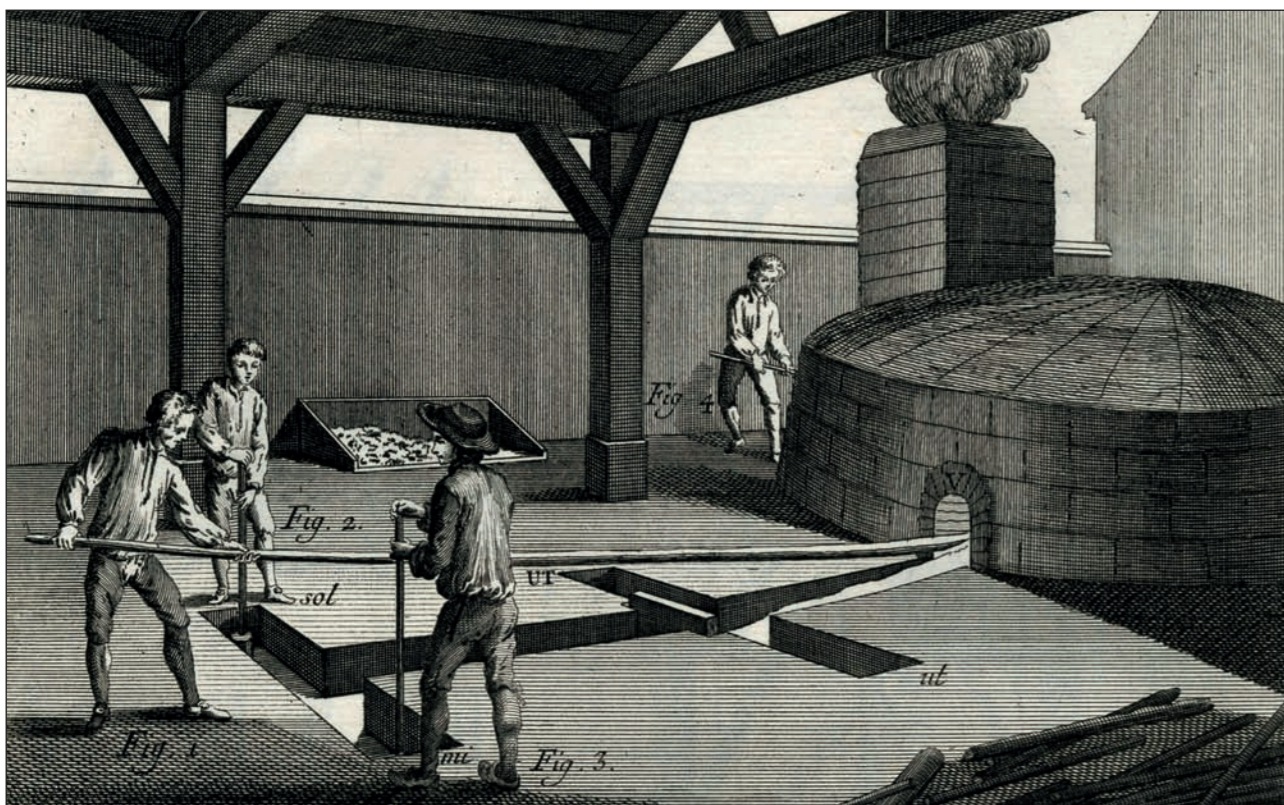
Po druhé světové válce se zvony staly součástí nově vytvářených seznamů movitých kulturních památek. Do nich byly bohužel zařazovány nesystematicky a jejich popisy zůstaly s ohledem na údajnou nepřístupnost dodnes velmi neúplné a nepřesné. Dnes jsou tyto údaje sdruženy v Ústředním seznamu kulturních památek ČR, vedené Národním památkovým ústavem. V roce 1968 se zvonům

¹ MZA Brno, G 12, Cerroni I, č. 58. Ceroniho rukopis zpřístupnil Pavel Šrámek, Příspěvky k epigrafickému soupisu památek moravského zvonářství, diplomová práce UJEP Brno 1973.

² Wolny, G.: Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften, Brünn, Selbstverlag des Verfassers 1855–1866. Abtheilung 1: Olmützer Ärzdiöcese: Band 1 (1855), Band 2 (1857), Band 3 (1859), Band 4 (1862), Band 5 (1863); Abtheilung 2, Brünnner diöcese: Band 1 (1856), Band 2 (1858), Band 3 (1860), Band 4 (1861); General index (1866).

³ Prokop, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Band I–IV, Wien 1904; Schünke, R.: Olmützer Glockengiesser, Mitteilungen des Erherzog Rainer Muzeum für Kunst und Gewerbe in Brünn, 1916, s. 129–149; Jungwirth, A.: Die Glockengiesser von Böhmen und Mähren, II. část Mähren, rkp.

⁴ Národní archiv v Praze, fond Státní památková správa, pro protektorát kartony 638, 666–668; pro Sudetskou župu. Kartony 669 a 670. Národní archiv Praha, Státní památková správa, kartony 638, 666–668.

Odlévání zvonu, mědirytina z Encyklopedie Denise Diderota, díl 5., foto Leoš Mlčák

na Šumpersku věnovala Mílada Nováková, která si všimla jako jedna z prvních i umělecké stránky jejich plastické výzdoby. Nápíším na zvonech se od sedmdesátých let 20. století věnovali ve svých závěrečných pracích studenti katedry archivnictví brněnské univerzity pod vedením Miroslava Flodra, který sám napsal k tomuto tématu některé ze svých zásadních prací. Flodr také jako první ocenil mimořádný přínos lotrinských zvonů, kterým věnoval samostatnou studii. V epigrafických soupisech katedra archivnictví pod vedením Flodrových nástupců dodnes zdárně pokračuje. Flodr také velmi názorně zpřístupnil široké odborné veřejnosti informace o výrobních technologiích středověkých zvonů i s komentářem o nejstarších dochovaných rukopisných a tištěných pramenech Teophila Rugera, Vannoccia Biringuccia a Vavřince Kříčky z Bítýšky. V případě Vavřince Kříčky navázal na komentované vydání jeho rukopisu „Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždířů, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a p. četnými kresbami opatřený“.⁵

Od konce šedesátých let 20. století začalo v moravské kampanologii pozvolna přibývat drobnějších vlastivědných článků i rozsáhlejších materiálových studií publikovaných v regionálních periodících. Z jejich starších autorů patřili k nejvýznamnějším Bohumír Indra (1912–2003) a Václav Burian (1921–1998), z mladších Pavel Šrámek, Leoš Mlčák, Jan Lednický, Markéta Jančarová-Klvačová a olomoucký diecézní kampanolog František John, kteří se tématu věnovali a věnují nejsoustavněji. Za mimořádně významný můžeme považovat přínos Bohumila Samka, a jeho pozdějších spolupracovníků, který v publikovaných i připravovaných svazcích soupisu uměleckých památek Moravy a Slezska shromáždil souhrnné informace o dochovaných moravských a slezských zvonech a nezištně je poskytl autorovi.

Terminologie užívaná při popisu zvonů není doposud sjednocena všeobecně a je u různých autorů mnohdy odlišná, nebo nepřesná. Z tohoto důvodu zde uvádím v dalším textu zavedené názvosloví, které vychází z terminologie Jaroslava Herouta, užívané při soupisech zvonů prováděných pracovníky státní památkové péče. Korpus neboli tělo zvonu se skládá z několika částí. Dolní část, do níž bije srdce, se nazývá věnec. Věnec bývá buď zcela hladký, nebo na okraji zvonu zesílený plochou lištou, pokrytý plastickými linkami, nápisy a ornamenty. Střední část těla se nazývá krk, který je opět buď jen hladký, nebo členěný figurálními reliéfy, nápisovými zrcadly, městskými znaky a rodovými erby. Do horní části krku někdy zasahují konce nápisů a ornamenty z čepce. Horní část korpusu zvonu nazýváme čepce, který od nejstarších dob pokrývají plastické linky a nápisy, později také ornamenty. Horní zešíkmenou část čepce tvoří příklop, završený závěsnou korunou s uchy čepem s průvlakem, nebo u nejmladších zvonů kruhovou nebo také talířovou korunou. Nedílnou součástí většiny zvonů je pohyblivé srdce, obvykle zavěšené na koženém řemeni, upevněném do vnitřního oka. Od shora dolů se srdce skládá z oka pro zavěšení, dřívku, pěsti, která při zvonění bije do věnce, a výpusti, kterou je srdce ukončeno. Druhým typem je srdce s jednou osou otáčení, které nahoře nemá oko, ale řemen se připevňuje nepohyblivě přímo na dřív. Hlavní terminologický rozdíl mezi českým a moravským prostředím při popisech zvonů spočívá v odlišném chápání rozsahu čepce. V Čechách se za čepce považuje jen ta jeho část, pro kterou je v této publikaci zvoleno pojmenování příklop. Většina dosud publikovaných moravskoslezských zdrojů však považuje za čepce i horní část krku, proto je při následných popisech zvonů respektován tento regionální úzus.

⁵ Kříčka z Bítýšky, V.: Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždířů, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a p. četnými kresbami opatřený, Praha, Mathesis Bohemica 1947.

2. ZVONAŘSTVÍ NA MORAVĚ A VE SLEZSKU

Teritorium, které je v knize označováno jako Morava a Slezsko, zahrnuje moravské historické území a České Slezsko. Jiné lokality jsou uváděny jen tehdy, pokud se týkají cizích zvonářů, nebo zvonářů domácích, dodávajících zvony také mimo takto vymezený moravskoslezský region. Morava i česká část Slezska se nacházela uprostřed různorodých vlivů, kde se střetávali zvonáři z různých blízkých i vzdálenějších oblastí Evropy. Podstatná část zde působících zvonářů byla navíc cizího původu, spřízněná s mnohými středoevropskými zvonářskými rody. Řadu nových podnětů přinášeli četní vandrující tovaryši, z nichž se pak někteří na tomto území usazovali natrvalo. K většímu pohybu docházelo především v baroku, kdy mělo zdejší zvonářství dobrou řemeslnou úroveň, získanou už v předchozím renesančním období, v němž dosáhlo, podobně jako v sousedních Čechách, svého vrcholu.

2. 1. VÝROBA ZVONŮ

V raném středověku byly zvony odlévány v klášterních hutích, od 13. století byly již produkovány kovolijecými řemeslníky usazenými ve městech. Výrobní sortiment těchto kovolijců, kteří byli většinou označováni jako konváři, byl poměrně široký a vedle zvonů zahrnoval i výrobu stolního i cechovního nádobí, křítelnic, kropenek, cínových rakví, oltářních svícňů, čerpacích zařízení a dalšího kovového zboží. Z cechovního nádobí byly oblíbené uvítací poháry a konvice. Podstatnou složku řemeslné úpravy hotových výrobků tvořily různé typy ryté a plastické výzdoby. Zhotovená díla byla povinně označována značkami původu a později i značkou jakosti. Základem byla osobní značka konváře, zprvu jen s měšťanskou merkou nebo počátečním písmenem jeho křestního jména, později i s jeho monogramem a zvoleným symbolem. K mistrovským značkám brzy přibyla značka se znakem města, v němž byl konvář cechovně angažován. Nejmladší značka, označující kvalitu suroviny, s uvedením množství příměsi olova v cínarské směsi, se převážně už týkala jen cínářů.

V latině byl konvář označován jako *Canulator*, nebo také *Cantrifex* či *cantarifusor*, zkráceně *Cantrifusor*, nebo *Kantarista*, v němčině jako *Kandler*, nebo *Kannengiesser*. Postupnou specializací se z konvářů stali zvonáři, *campanarum fusor*, *campanator*, nebo cínáři, *stannifusor*, *Zinngieser*. U středověkých cínářů je doloženo rovněž pojmenování *Kaltschmied*. Proces užší řemeslné specializace, k němuž docházelo v období gotiky, neměl v Evropě časově shodný průběh, na Moravě se s konváři, kteří slévali zvony, běžně setkáváme až do konce 16. století. V první polovině 17. století je u řemeslníků produkujících zvony doloženo také označení *Rotschmied*, které například používal jihlavský zvonář Kryštof Klein. Pocházel z Norimberka, v němž dosahovala tato řemeslná specializace vynikající úroveň.

Konváři i zvonáři většinou patřili k cechovně organizovaným řemeslům, v některých letech výjimečně i ke svobodným povoláním. Pro malý počet řemeslníků nevytvořili, s výjimkou Velkého Meziříčí, v žádném jiném městě na Moravě a ve Slezsku samostatný cech, byli součástí cechů sdružených. Cechovní organizace hájily osobní i řemeslné zájmy svých členů a jejich pravomoc vzrostla zejména v 16. století. Mistři přijatí do cechu se museli řídit přijatými cechovními artikulemi, obvykle vypracovanými podle norimberských a vídeňských vzorů. Od konce 18. století bylo zvonářství považováno za svobodné umělecké řemeslo, nesvázané už s cechovními řády.

Mnozí konváři a zvonáři, zvláště v období renesance, vyráběli vedle běžného konvářského a zvonářského sortimentu také dělové hlavně různých kalibrů. Někteří z nich byli díky této specializaci jmenováni do funkcí městských puškařů a správců zbrojnic. Od roku 1710 museli mít kovolijci k této profesi zvláštní císařské privilegium. Jeho nositelé se pak označovali jako „*Stuck-und Glockengiesser*“. Konváři i zvonáři patřili většinou k bohatším měšťanům s vlastními domy, řada z nich zasedala v městských radách, někteří se stali i purkmistry. V Olomouci zasedali v radě konváři Jakub a Václav, Wolfgang Valentin Adam Straub (1793–1876), Theodor Hora (1842–1921), ve Velkém Meziříčí konvář Matěj (? – asi 1562) a Jan starší (? – 1501), v Kutné Hoře Ondřej Ptáček (? – 1512), v Hostiném Donát Schrötter starší (? – 1628), v Brně Konrád Maier, v Mladé Boleslavi Jan Pricquey mladší (? – asi 1732).⁶

Výroba zvonů byla složitým, časově i technicky náročným řemeslem, jehož provozování vyžadovalo znalosti a dovednosti z několika různých oborů, včetně hudební teorie a hudebního nadání. Menší a střední zvony byly odlévány ve stabilních hutích v zadních traktech měšťanských domů, nebo provizorních dílnách mimo hlavní městskou zástavbu. Početnější soubory a mimořádně velké zvony vznikaly přímo v blízkosti určených zvonových stanovišť, v místech vhodných k postavení tavící pece, s kvalitní hlinou k výrobě odlévací formy i dostatkem vhodného paliva, především dřeva a dřevěného uhlí.

K výrobě zvonoviny sloužily vedle různých čistě mědi, mosazi a cínu také staré puklé zvony, nebo jejich fragmenty, pozůstalé z poměrně častých kostelních požárů. V dobách míru byly vítaným zdrojem zvonoviny dělové hlavně. Z jedné takové, o hmotnosti 1744 liber, kterou dal roku 1511 zhotovit pro svůj boskovický hrad Ladislav z Boskovic, byly zásluhou odkazu zbožné Zuzany Kateřiny Liborie Prácké ze Zástřizl ulity dva zvony pro boskovický dominikánský kostel. Zvony, později přenesené do Borotína, ulil roku 1708 brněnský zvonář Jan Křtitel Melák. Na větším z nich, připomínal událost obsáhlý nápis: HAEC CAMPANA EX QUODAM AENEO 1744 LIB[RIS] TORMENTO QUOD LADISLAUS DE BOSKOWICZ ANNO 1511 FUNDI CURAVERAT ET IDEM TORMENTUM ILL[USTRISSIMA] D[OMINA] D[OMINA] SUSANA CATH[ERINA] LIBORIA DE ZASTRIZL PRO CAMPANIS DONAVERAT SUMPTIBUS UNIUS ET EX INDUSTRIA CUIUSDAM ALTERIUS QUID NOMINA SUA TACUERE IN TERIS UT MISE[RI] CORDIA DEI ADSCRIBI MERENTUR IN CAELIS BRUNAE FUSA REGINAE S[ACRATISSIMA] S[IMILIS] ROS[ARIUM] CONSECRATUR. TORMENTUM FUERAM QUO URBES STERNUNTUR ET HOSTES NUNC URBES PATRIAM SERVO DEUMQUE COLO. (Toto je

⁶ Odkazy na prameny a literaturu uvádím ve Slovníku zvonářů.

Formování zvonu, mědirytina z Encyklopedie Denise Diderota, díl 5., foto Leoš Mlčák

vyhlášených mistrů, obvykle z větších měst. Na rozdíl od učňů, jejichž počet v dílně reguloval cech, tovaryš pracoval za mzdu, nesměl být tělesně trestán a mohl svůj pobyt v dílně kdykoliv svobodně ukončit. Každý z mistrů vydal při odchodu tovaryši osvědčení o vykonané praxi, bez něhož nemohl vandrující tovaryš žádat o práci v jiné zvonařské dílně.

Bývalo také zvykem, že současně předal mistrovi, u něhož žádal o práci, tak zvaný hnací list, v němž byla uvedena jména tovaryšů, kteří v něm byli označeni z různých důvodů za nečestné. Takové tovaryše mistr nesměl zaměstnávat. Také žádný z dalších tovaryšů s ním nesměl spolupracovat v jedné dílně, jinak by byl také prohlášen za nečestného. Mistr po podepsání, případně i opsání, poslal hnací list dál po odcházejícím tovaryši. V Olomouci, kde se takových hnacích listů dochovalo několik, byl kvůli tomu v roce 1736 vyšetřován zvonař Jan Antonín Behr, který do jednoho z nich neoprávněně připsal jméno svého konkurenta Olause Oberga. Protože byl už tento zvyk tehdy zakázán, byl za opisování a šíření hnacího listu Behr potrestán. Při vyšetřování nicméně uvedl, že jen za posledních několik let donesli mu tovaryši hnací listy od zvonařských mistrů a tovaryšů z Prahy, Lince, Vídně, Vídeňského Nového města, Lublaně, Štýrského Hradce, Salcburku, Brna, Opavy, Nisy, Vratislavi, Gdaňska, Hamburku, Drážďan a Zhořelce.²⁹ Kromě hnacích listů však vandrující tovaryši po Evropě šířili především nové technologické znalosti i koncepce plastické výzdoby a jejího tvarosloví a zprostředkovali poměrně intenzivní vzájemné kontakty.

Předpokladem samostatného provozování řemesla bylo nejen řádné vyučení řemeslu a úspěšné absolvování povinné tovaryšské cesty, ale také předložení cechem předepsaného mistrovského kusu, po jehož schválení byl zvonař slavnostně prohlášen cechovním mistrem. Další podmínkou bylo získání měšťanského práva, které bylo spojeno s požadavkem poctivého zrodu a manželského stavu, u svobodných budoucího sňatku uzavřeného nejpozději do jednoho roku od přijetí za měšťana. Nejsnadnější cestou k usazení tovaryše ve městě byl sňatek s vdovou po zemřelém zvonařském mistrovi. Po smrti mistra sice přecházela dílna obvykle na syna nebo manžela dcery, vyučených řemeslu. Pokud ale nikdo z nich nebyl v řemesle vyučen, nebo pozůstalý syn byl ještě nezletilý, mohla vdova, jestliže se znovu neprovdala za jiného zvonaře, provozovat řemeslo s tovaryšem. Musela ho však se souhlasem cechu ustanovit správcem dílny. Synové zvonařských mistrů měli cestu k vyučení i osamostatnění usnadněnu. Každý cechovní mistr měl právo přijímat a vypovídat učně a tovaryše. Tovaryšům bylo po skončení pobytu v dílně vydáno osvědčení, bez něhož jim nebylo umožněno pracovat u dalšího mistra. Tyto zvyklosti byly všeobecné a platily ve všech moravských i slezských zvonařských dílnách.³⁰

K provozování náročného řemesla bylo zapotřebí více osob. Vedle dílenského mistra to byli tovaryši, učni a námezdní pomocníci. Nádeníkům byly vyhrazeny hrubší pomocné práce, spojené se stavbou pecí, vyzdíváním a vypalováním jádra a s odstraňováním formy. Pro výkon řemesla byla nezbytná zvonařská dílna s kovolijecovou pecí a prostorem k formování zvonů, které byly odlévány v lijeckých jamách, do forem zasypaných zeminou. V dílně byl uložen velký počet formovacích šablon, sady forem k aplikaci ornamentů, písma a figurálních reliéfů a forem určených ke zhotovování závěsných korun. Další prostor sloužil k cizelování a expedici hotových výrobků, skladování paliva a kovů, z nichž se slévala zvonovina. S dílnou obvykle souvisely i ložnice pomocníků. Dům i dílnu zvonaře ochraňovali patroni, mezi které patřilo více světců, nejvýznamnější z nich byli sv. Fortchern z Trimu, irský biskup z 5. století a sv. Agáta, sicilská raně křesťanská mučednice, které její římstí trýznitelé nejprve uráželi nádra a potom ji vhodili na žhavé uhlí. Patronkou zvonařů se stala pro spojitost s ohněm, kterým byla umučena i pro podobnost tvaru zvonů s nádry, Sv. Fortchern bývá považován za prvního zvonaře.

2. 2. ZVONOVINA

K odlévání zvonů se už od raného středověku používala zvonovina, slitina mědi a cínu. V praxi se osvědčil poměr 78 % mědi a 22 % cínu, který doporučoval už ve 12. století nejstarší dochovaný technologický návod k lití zvonů od mnicha Theophila Rugera, zaznamenaný v jeho třídílném rukopisu *De diversis artibus* (O rozličných uměních). Zvolený poměr zaručoval dostatečně tvrdou slitinu s vhodnými zvukovými vlastnostmi. Toto doporučené složení si však jednotliví kovolijci podle svých zkušeností a výrobních parametrů upravovali, což u odlévání zvonů významně přispívalo k posunům v materiálových vlastnostech a v zabarvení jejich tónů. Renesanční metalurg Vannoccio Biringuccio (1480–1537) sepsal v první třetině 16. století spis *De la pirotechnia libri X*, v němž uvedl, že vhodné složení zvonoviny se pohybuje v rozmezí od 77 dílů mědi a 23 dílů cínu až po 74 dílů mědi a 26 dílů cínu.³¹ Český renesanční zvonař Vavřinec Kříčka z Bítýšky doporučoval ve druhé třetině 16. století ve svém rukopisném díle *Návod k lití a přípravě děl, kulí, hmoždírů, zvonů, konví ke zvedání vody, k vodotryskům a p. četnými kresbami opatřený* poměry mědi a cínu 77 : 23 až 73 : 27. Udávané hodnoty cínu obsahovaly také podíly antimonu, arzeny a olova, z nichž arzen i antimon měly, s negativní výjimkou olova, podobné vlastnosti jako cín.

Zvýšené množství cínu ve zvonařské spízi, též pězi, jak zvonovinu tradičně podle německého názvu Glockenspeise nazývali staří čeští zvonaři, přispívalo ke zvýšení a zjemnění tónu. Současně ale způsobovalo prodloužení rezonance a zvyšovalo tvrdost a křehkost bronzu, který se stával náchylnější k prasklinám. Při používání levnějších přísad olova a jiných kovů, kterým byl někdy nahrazován cín, docházelo k zřetelnému zhoršení akustické kvality vyrobených zvonů. Při vyšším obsahu jiných kovů, než je měď a cín, dochází u zvonů k odchylkám v jejich základních tónech a výrazně se zkracuje rezonance po úderu.³² Nepříznivé účinky se rovněž týkají záměrného přidávání ušlechtilých kovů, zejména stříbra, které mělo podle představ středověkých zvonařů zlepšit kvalitu zvonoviny, což se ale v praxi nepotvrdilo. Brzy bylo naopak zjištěno, že větší příměs tohoto kovu akustickou kvalitou slitiny naopak zhoršuje. Množství přidaného stříbra, pokud nebylo přímo obsaženo ve zpracovávané surovině, bylo proto většinou jen velmi malé a mělo spíše symbolický donační význam.

2. 3. ANALÝZA ZVONOVINY

Rozdíly v praktickém složení zvonoviny názorně dokládá analýza 23 zvonů z Českomoravské Vysočiny a patrně nejstaršího moravského zvonu z Ostravy Zábřehu.³³ U zvonů z Vysočiny se pohybuje jejich složení v rozmezí 67,67–86,30 % čisté mědi a 10,11–27,11 % čistého cínu. Nejvíce čisté mědi obsahuje umíráček z roku 1745 v Doubravníku, nejméně zvon z roku 1488 v Jasenici. Čistého cínu má největší množství zvon Jana Křtitele Meláka z roku 1697 ve Žďárci 27,17 %, nejmenší zvon z roku 1589 v Mostišti 10,11 %. Olova je nejvíce ve zvonu v Jasenici z roku 1488 4,93 % a nejméně, jen 0,19 % má zvon v Mostišti z roku 1589. Maximální hodnota antimonu 6,22 % byla zjištěna ve zvonu ve Velké Bíteši z přelomu 15. a 16. století a v Deblíně z roku 1688, minimální 1,23 % v Osově Bítýšce, ve zvonu z přelomu 15 a 16. století. Maxima stříbra dosáhl zvon z roku 1503 ve Velké Bíteši, 0,27 %. Největší množství arsenu prokázala chemická analýza ve zvonu z roku 1562 v Deblíně 3,24 %. Zvon v Ostravě-Zábřehu z přelomu 13. a 14. století obsahuje 77,10 % mědi, 20,32 % cínu, 2,12 % olova, 0,03 % antimonu a 0,16 % stříbra.

Průměrné hodnoty čisté mědi a cínu jsou u analyzovaných zvonů ve srovnání s ideálním poměrem 78 : 22 většinou nižší. Jestliže však k nim připočteme hodnoty obsahu příměsí dalších kovů, jsou ekvivalentní hodnoty obsahu cínu přiměřenější. Ideálního koeficientu 78 : 22 dílům mědi a cínu dosáhl zvon z roku 1419 v Mostišti. Poměr 77 : 23 byl zjištěn u zvonů z přelomu 13. a 14. století v Ostravě-Zábřehu, z roku 1505 ve Velké Bíteši a u velkého cimbalu v Králově Poli (19. století). V rozpětí od 74 : 26 až 77 : 23 se ještě pohybují zvony v Deblíně (1481), Velké Bíteši (1568), Osově Bítýšce (1492 a 16. století), Žďárci (1561), Deblíně (1688), Velké Bíteši (1505) a Mostišti (1419).

U šesti gotických a jednoho renesančního zvonu je hodnota mědi vůči doporučenému ideálnímu poměru nižší. Celkem 9 zvonů má obsah mědi vyšší, než doporučovaných 78 %. Množství příměsí, obvykle obsahově vázaných na měď a cín, ovlivňující složení vsázkové suroviny, bylo u místních měděných rud, těžených poblíž analyzovaných lokalit, poměrně vysoké. Výsledné složení zvonoviny i stupeň jejího znečištění příměsemi ovlivňovalo také složení použitého kovu z puklých či požárem rozlitých zvonů, eventuálně děloviny, která obsahovala, už vzhledem ke svému odlišnému namáhání, i odlišné složení kovů. Dělovina, německy *Stückmetall*, měla oproti zvonovině nižší obsah cínu, obvykle jen 9–10 %.

Z dosud provedených analýz vyplývá, že k ideálnímu poměru složení zvonoviny se přibližovala většina gotických a renesančních zvonů. Šest z nich mělo však obsah mědi nižší na úkor cínu, který ale obsahoval zvýšené množství příměsí, především olova a antimonu. Podle výsledků analýz množství příměsí obecně v čase klesá, což je způsobeno používáním stále čistějších vsázkových surovin, kterých nebylo dříve možné starými metalurgickými postupy dosáhnout. Jak velký vliv měla čistota vsázky i její původ na složení zvonoviny, dokládá srovnání dvou raně barokních zvonů z analyzovaného souboru. Zatímco zvon proslulého brněnského kovolijce Jana Křtitele Meláka z roku 1697 dosáhl poměrného koeficientu 73:27, s příměsí 2,45 % olova a 3,18 % antimonu, koeficientu 75:25 bylo u anonymního zvonu z roku 1688 dosaženo s příměsí 1,96 % olova a 6,22 % antimonu.

29 Čermák, M.: Výskyt hnacích listů, Ročenka Okresního archivu v Olomouci za rok 1974, Olomouc 1975, s. 62–63; Indra, B.: Zvonaři v Olomouci od poloviny 17. do 2. poloviny 19. století, Časopis Slezského muzea, série B, 27, 1978, s. 151.

30 Indra, B.: Konváři a zvonaři v Olomouci a Opavě od počátku 16. do poloviny 17. století, Časopis Slezského muzea, série B, 1977, s. 61.

31 Flodr, M.: Technologie středověkého zvonařství, Spisy UJEP, Brno 1983, s. 62.

32 Manoušek, P. R.: Zvonařství, Praha 2006, s. 50.

33 Výsledky analýz byly publikovány ve sborníku statí Zvony Českomoravské Vysočiny, Brno 2002, s. 3–61.

2. 8. NEKATOLICKÉ ZVONY

Zatím jen málo zpracovanou skupinu moravských a slezských kampanologických památek tvoří zvony ulité pro nekatolíky, kteří v 16. a v první třetině 17. století v zemi spravovali většinu farností. Tento stav trval až do porážky stavovského povstání na Bílé Hoře v roce 1620. Za protestantské správy farností byly na zvony kladeny vysoké nároky, což vedlo ke vzniku osobité plastické výzdoby, obsahově i formálně výrazně ovlivněné reformačními náboženskými proudy i soudobým renesančním a manýristickým uměním. Nekatolíky pořizené renesanční zvony mají obvykle vysokou zvukovou kvalitu s vytříbeným rejstříkem spíše strohé plastické výzdoby. Nápisové legendy, nejčastěji obsahující biblické citáty, jsou formulovány převážně v češtině, nebo v němčině, obvykle podle aktuálních jazykových oblastí. Plastickou výzdobu tvoří rodové erby, městské znaky, reliéfy s ukřížovaným Kristem, renesanční ornamenty, ale také motivy z antické mytologie.

Vzácněji jsou zmiňována jména pastorů a duchovních správců. Jméno bratrského kněze Martina Brodského je připomenu-to na zvonu Jiřího Pamfila ve Starém Jičíně, který dal pro tamní sbor roku 1579 ulít Karel starší ze Žerotína: TOHO CZASV K S[BORU] Y[ESISOVU] ME[RTENA] BRODSKE^o[HO]. V roce 1582 začal Brodský kázat v Novém Jičíně. Na zvonu z roku 1588 v Dolních Kounicích je v nápisě, kromě majitele panství Bernarta Drnovského z Drnovic a starosty Jana Tišnovského, rovněž zmíněn protestantský pastor Kašpar: ZA SPRAVCZE TOHO ZBORV CASSPARA VCZITELE SLOWA BOZIHO. Luterský pastor Adam Krun je roku 1624 uveden v nápisu na zvonu Hanse Knaufa v Razové. V Zábřehu na Moravě byla konfesijní příslušnost zvonu roku 1614 vyjádřena latinským novozákonním citátem na čepci a dvěma obsáhlými českými nápisy na krku: SI LINGVIS HOMINVM LOQVAR ET ANGELORVM CHARITATEM NON HABEAM FACTVS SVM AEST RESONANS AVT CYMB[AL]VM TINNIENS I. COR XIII (Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými a lásku bych neměl, jsem jen dunící kov a zvučící zvon 1K,13) – VROZENY PAN PAN LADISLAV / WELLEN ZE ZEROTINA NA B[R]ESLAWI / TREBOVE MORAWSKE A ZABRZEZE / GEHO MILOSTI CISARZSKE RADDA / A TEZ GEHO MILOSTI ARCYKNIZETE / MAXMILIANA NEYSTARSIHO RAKAVSKEHO KOMORNIKA – VROZENA PANI PANI BOHV[N]KA ZEROTINSKA ROZENA / Z KVNOWITZ NA P[R]ETSL[A]WI / TREBOWE MORAWSKE / A ZABRZEZE – LID BOZI W STAREM ZAKONE PODLE PORVCZENI PANE / SWOLAWAN DO ZHROMAZDENI SKRZE HLASYTE TRAVBENI / ALE W LIDV CYRKVE NOWE PROBVZVGI NAS ZWONOWE / K SLUZBAM BOZIM RYCHLE GITI BOHA SLYSSET SE MODLITI / PRI POHR[Z]BICH PAK ZWONOWY HLAS V[R]CZITE NASTANE TEN CZAS / W NEMZ WSICKNI BVDEM WZBVZENI K [H]LASV KRYSTOWA K[DYZ] ZAWZN[I] / A PONEWADZ K SLAWE BOZI TAKE Y ZWONO-WE SLAVZI: [VROZ]ENI / GICH MILOSTI GEGICH GMENA TVTO S ERBY POLOZENA / TIM VMYSLEM DWA CHVDEHO ZWONY ZBORY ZABRESKEHO / NA SWVG NAKLAD PRZELITI DALI DA BVCH BY ODPLATV WZALI / LETA PANE MDCXIV. Podobných dokladů je samozřejmě více.

Nekatolického vyznání byla řada renesančních a manýristických zvonářů, z nichž někteří byli za rekatolizace donuceni změnit konfesi, nebo emigrovat. Pravověrným luteránem byl například opavský zvonář Hans Knauf, který byl za účast na freibergerovském povstání zakut do želez a hrozila mu poprava. Nakonec byl ale omilostněn.⁶³ Náboženská nesnášenlivost se obrátila i proti některým nekatolickým kovoliječkým dílům. Řada z nich byla postupně přelita, jiná prošla úpravami. Z dochovaného zvonu in Buchlovicích pocházejícího z roku 1519, který je tradicí označován jako českobratrský, byla při zavěšení do věže katolického kostela horlivými farníky odstraněna nábožensky sporná část jeho nápisu. Některé nekatolíky pořizené zvony zůstávaly i za rekatolizace delší dobu neposvěceny. Takové zvony se podle Děkanské matriky z roku 1673 nacházely i v konfesně tradičně zatvrzelém Liptále: *Campanas in Turricula Ecclesiae ires non consiat intrum consecratas*.⁶⁴ Na tento dosud nezměněný stav upozorňuje rovněž mladší Děkanská matrika z roku 1690: *Campanas 3 in turricula Ecclesiae an consecratas non consiat*.⁶⁵

Po zákazu nekatolických konfesi v období násilné rekatolizace, až do tolerančního patentu vydaného roku 1781, se nekatolíci moh-li scházet jen tajně a ani potom jim nebylo dovoleno stavět zvonice a pořizovat si zvony. V josefínském tolerančním patentu, vydaném 13. října 1781, se k tomu uvádí: „O modlitebnách nařizujeme výslovně, aby, kde toho ještě není, taková modlitebna žádného zvonění, žádných zvonů, věží, ani veřejného vchodu z ulice, ježž by chrám představoval, neměla“. Konec tohoto zákazu reformovaným církvím přineslo až Provizorní nařízení o postavení katolíků a nekatolíků z roku 1849, potvrzené císařským patentem v roce 1861. Farář nej-většího moravského evangelického kostela ve Vanovicích na Blanensku, dokončeného ještě bez věží v srpnu 1844, tento zákaz obešel pořízením zvláštního mechanického stroje německé výroby, který na základě pohybu různě dlouhých pružných ocelových jazyků napodoboval zvuk zvonů (nazýván „vanovická píra“). Funkční stroj se na vanovické věži dochoval dodnes. Model vanovické zvonice i s tímto zvoněním byl v roce 1895 vystaven na Národopisné výstavě v Praze. Tři skutečné zvony ulil pro evangelíky ve Vanovicích až v roce 1870 Ignaz Hilzer. Nebývalou ekumenickou tolerancí předběhl dobu o mnoho let předtím katolický kněz a obrozenecký spi-sovatel Matěj Josef Sychra, za něhož byl pro jimramovský kostel pořízen nový zvon s nápisem: OD DOBRODINCŮ CHRÁMU PÁNĚ, JAK KATOLÍKŮ, TAK HELVETŮ, DAL SE TENTO ZVON ULÍT VE SLOUPNICI U VAŇKA LÉTA PÁNĚ 1819.⁶⁶

Na povolení ke stavbě věží a pořizování zvonů mezi prvními reagovali evangelíci v Borovanech, kteří si roku 1857 v Bochumi po-řídili dva ocelové zvony, které zavěsili do zvonice na bráně svého hřbitova. Třetí zvon byl určen pro Bošovice.⁶⁷ K tajnému svolávání nekatolíků k motlitbám sloužil zvon na zvoničce poblíž mlýna na Drdáku u Doupí. Po skončení náboženské nesvobody ho mlynář Chadim roku 1857 věnoval evangelickému kostelu v Horních Duběnkách, odkud se v roce 1904 dostal do muzea v Telči.

Ve druhé polovině 19. století se na Moravě začaly uplatňovat zvony z lité oceli, z počátku v nekatolických, ale záhy i v katolických kostelech. Jejich importy pocházely dlouho jen z Německa, teprve po první světové válce získala Morava a Slezsko svou vlastní zvonárnu. Průmyslová výroba zvonů z lité oceli byla zahájena v roce 1917 ve Vítkovických železárnách, v důsledku velkých ztrát způsobených válečnými rekvizicemi. Do konce roku 1921 bylo v tomto podniku vyrobeno 227 ocelových zvonů, z nichž největší o hmotnosti 3600 kg s dolním průměrem věnce 190 cm byl určen pro farní kostel Božského Spasitele v Ostravě. Nabídkový firemní katalog z roku 1922 uvádí celkem 26 typů kostelních zvonů, 9 typů školních zvonů a 20 typů cimbálů určených pro věžní hodiny a železniční signalizaci. Výroba zvonů z lité oceli ve Vítkovických železárnách zanikla v roce 1927. Po druhé světové válce byla krátce v roce 1947 obnovena.

Mezi moravské kampanologické kuriozity patří importovaný barokní zvon z roku 1749 na hradě Bouzov, na němž obíhá nápis s loretánskou mariánskou invokací. Jeho krk je na dvou stranách prolomen půlkruhově ukončenými okny dělenými do šesti tabulek. Okna, v místě skel opatřená prázdnými výplněmi prostupujícími skrz stěnu zvonu, jsou součástí bohaté figurální a ornamentální výzdoby a činí ze zvonu symbol, který odkazuje k chýši Panny Marie, ve 13. století zázračně přenesené z Nazaretu do dalmatského Tersata a odtud do italské Lorety. V konotacích tohoto mariánského zázraku se odkazuje také na legendární cestování zvonů, každo-ročně na Zelený čtvrtek symbolicky odlétajících do Říma.⁶⁸ Podobné úpravy zvonového pláště měly vždy vliv na kvalitu akustického obrazce a zvonáři činní na Moravě a ve Slezsku je proto nepoužívali.

Muzeum zvonů na Moravě a ve Slezsku prozatím neexistuje. Zdejší muzea vlastní většinou jen nevelký počet rekvizičních odlitků a mobiliárních předmětů, vztahujících se ke zvonářství, nejčastěji uložených ve sbírkách uměleckého řemesla. Větším veřejně prezen-tovaným souborem je expozice 24 zvonů, kterou vybudovalo Muzeum Komenského v roce 1998 v rekonstruované věži přerovského zámku. Vystavené zvony byly zachráněny před rozlitím v dílně rodiny Dytrychových z Brodku u Přerova. Do zvonářské dílny této firmy byly v minulých letech dopraveny jako surovina k výrobě nových zvonů. Tři z vystavených zvonů mají český původ, deset zvonů pochází ze Slovenska, po jednom z Maďarska, Rumunska a Zakarpatské Ukrajiny. Zbývající zvony byly zhotoveny na Moravě. Mezi zvlášt významné exponáty patří zvon ulitý košickým kovolijcem Ulrichem v první třetině 16. století. Autorsky jsou zastoupeni pražští zvonáři Leonhard Löw a František Antonín Franck, z olomouckých Valerius Obletter, Wolfgang Straub, Wolfgang Valentin Adam Straub,Antonín Obletter, z brněnských Libor Martinů a Karel Stecher, ze znojemských Antonín Auheimer a Jan Jiří Begl, z prešov-ských Šebestián Lecherer, Jan Lecherer a František Lecherer. Unikátní je zastoupení zvonářů Jiřího Šipky z Lokce, Antala Novotného z Temešváru a Ference Egryho, činného v obci Malyje Gejevcy na Podkarpatské Ukrajině.

2. 9. ZVONÍCI

Zvonění na zvony bylo v raném středověku výsadou zejména duchovních osob. Později bylo svěřováno výhradně osobám svět-ským, které ale měly mít alespoň základy vzdělání. Proto bylo mezi zvoníky mnoho kantorů. Zvoník, latinsky campanarius, patřil většinou ke kmenovým zaměstnancům kostela, jehož hlavní povinností byla obsluha a péče o zvony. Dostával smluvený plat a podíl ze zvonění zemřelým. Platby za zvonění pohřbívanych byly v řadě farností zaznamenávány v úmrtních matrikách. Zvoníci, kterých bylo v katedrálách a některých významnějších kostelech i více, vykonávali kromě své hlavní funkce také jiné, většinou spíše pomocné kostelní práce. Bydleli nejčastěji v blízkosti svých zvonových stanovišť, často přímo k tomu určených domech.

U katedrály v Olomouci obývali zvoníci dům v jejím sousedství, dnešní čp. 810, prameny označovaný zprvu jako dům bonifantů a zvoníků, později už pouze jako dům zvoníků. Bonifanti i zvoníci patřili k laickým zaměstnancům olomoucké kapituly, kteří měli na starost provoz v katedrále. Jejich povinností bylo přispívat k důstojnému liturgickému provozu. Laickou katedrální službu vykonával kapelník, varhaník, 8 choralistů, 3 až 5 diskantistů, 2 zvoníci, bonifant a 6 ministrantů. Bonifant, což byla olomoucká zvláštnost, působil ve funkci vedoucího ministrantů.

Na platech zvoníků se spolu s poddanskou obcí podílela také její vrchnost. Povinnosti zvoníka a jeho plat byly obvykle vkládány do farních písemností. Na zvoníky však pamatovaly také některé významnější dokumenty, jakými byly i první statuta kolegiátní kapituly v Kroměříži z roku 1802. V menších obcích byla služba u zvonů spojována s dalšími funkcemi. Učitel na škole v Horním Benešově na Bruntálsku dostával v roce 1792 za funkci zvoníka roční plat 49 zlatých 23 krejcarů. Kantor v nově postavené škole v Troubelicích, kterým byl roku 1777 ustanoven vysloužilý dělostřelecký kaprál, byl současně zvoníkem a obecním písařem.

^[1] Indra, B.: Konváři a zvonáři v Olomouci a v Opavě od počátku 16. do poloviny 17. století, Časopis Slezského muzea, serie B, 1977, s. 73.

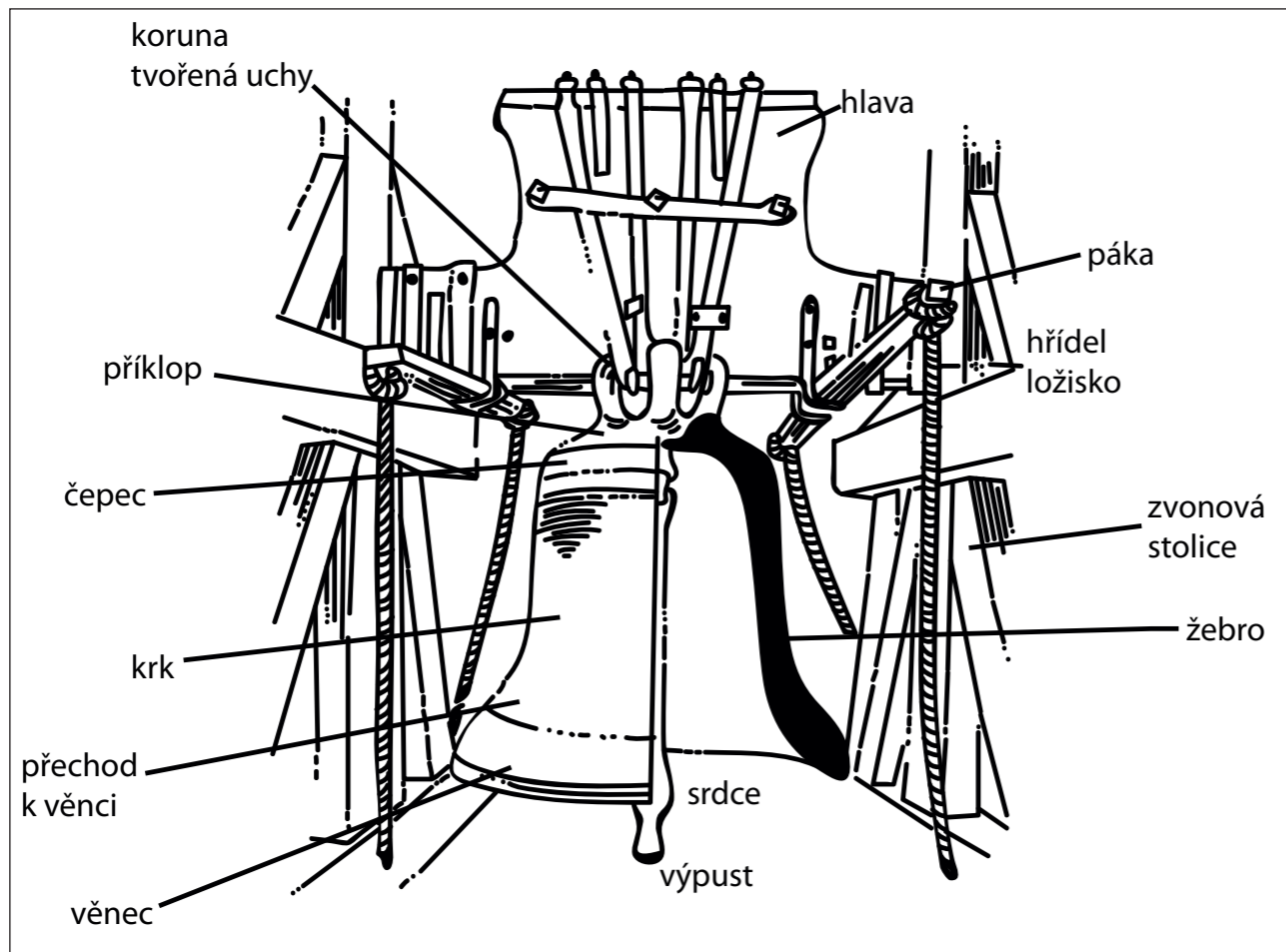
^[2] ZA Olomouc, ACO, inv.č. 246 a, fol. 84

^[3] ZA Olomouc, ACO, inv.č. 247, fol. 52

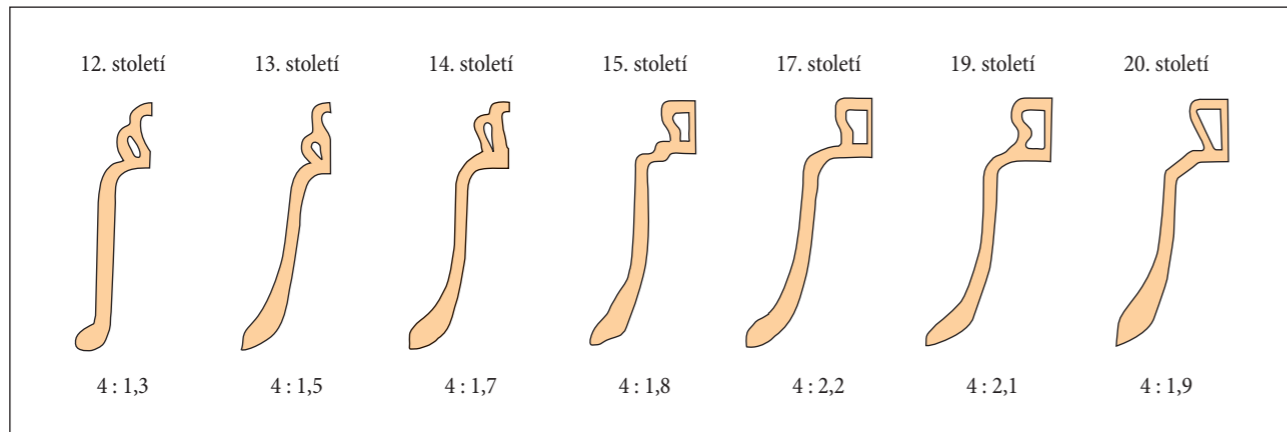
^[4] Bolom, S.: Stavitelé chrámu, Jimramovští nekatolíci nové doby, Dějiny a současnost, 2006, č. 3.

^[5] Seifertová, Š.: Nejstarší evangelické zvony na Moravě, 150. výročí vysvěcení zvonů v bráně evangelického hřbitova v Borkovanech, Regiom 2007, s. 130–134.

^[6] Zvon je patrně cizího původu a souvisí s vybavováním mobiliáře hradu řádem německých rytířů.

Základní kompanologická terminologie používaná při popisu zvonů podle Jaroslava Herouta

Svěcení zvonohry Rudolfa Manouška pro kostel v Olomouci-Hejčíně před olomouckou katedrálou v roce 1931, foto archiv Leoše Mlčáka

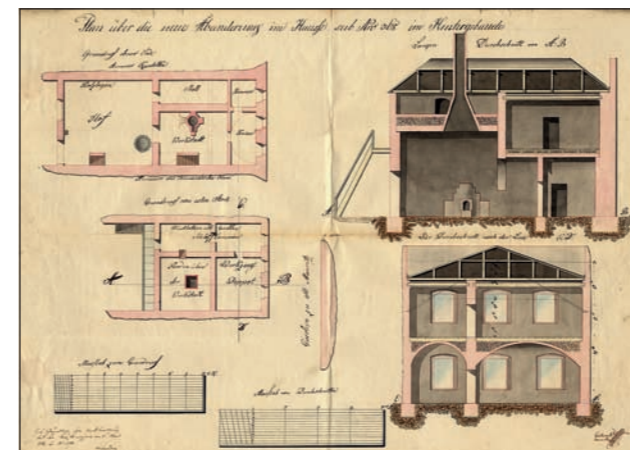
Svěcení zvonu, poslední třetina 14. století, iluminace z Pontifikálu Albrechta ze Šternberka, foto Leoš Mlčák

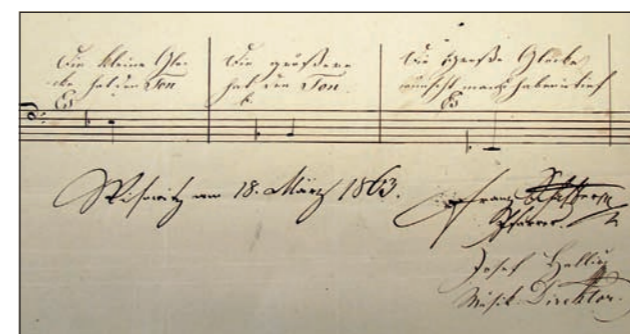
Renesanční konvářská dílna, dřevorez Josta Ammana z roku 15968, foto Leoš Mlčák

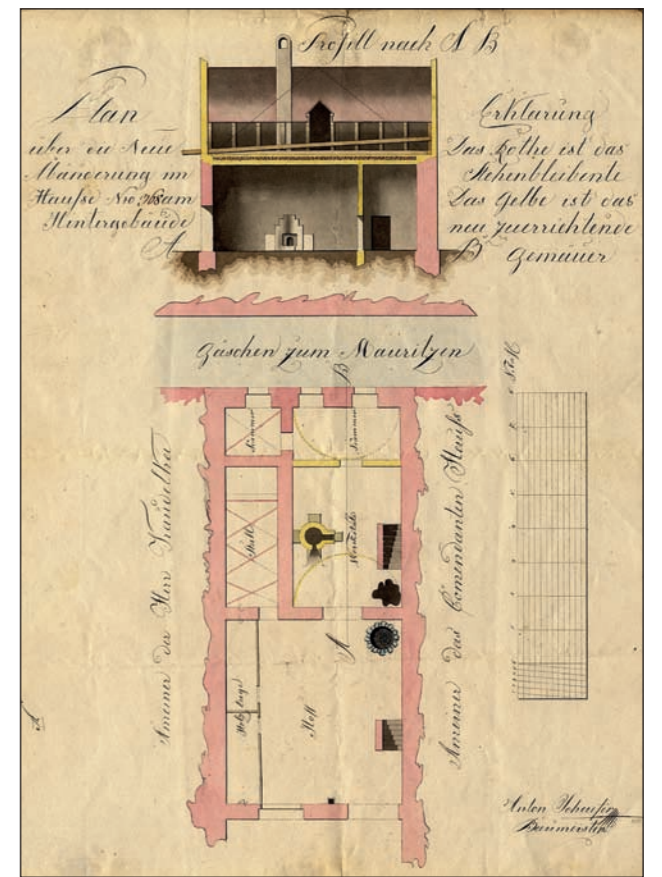
Barokní zvonářská dílna, mědirytina z knihy Christofa Weigla z roku 1698, foto Leoš Mlčák

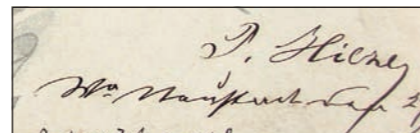
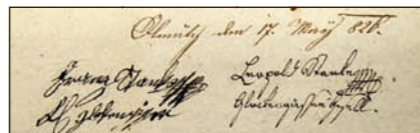
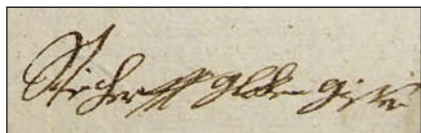
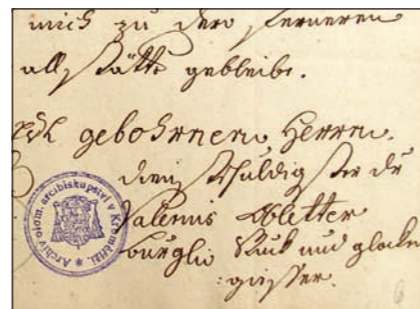
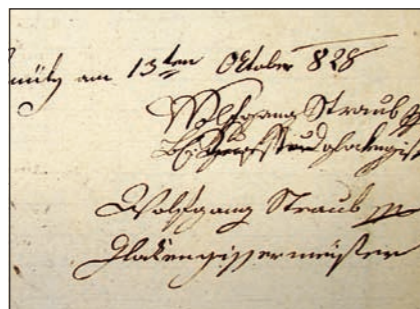
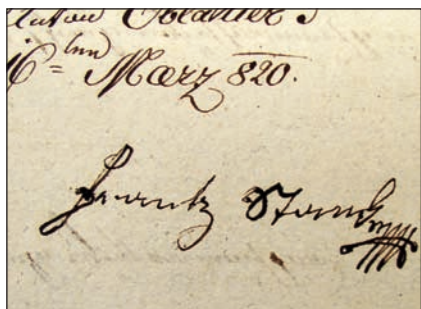
1822, plán přestavby zvonářské dílny Wolfganga Jana Sarkandra Strauba od olomouckého stavitele Antonína Gottwalda, foto OSTA Olomouc

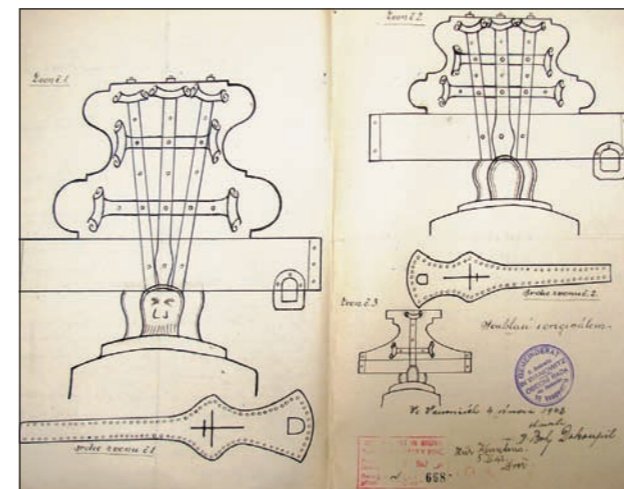
Návrh ladění zvonů z roku 1863 pro Vyšovice, Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, foto Leoš Mlčák

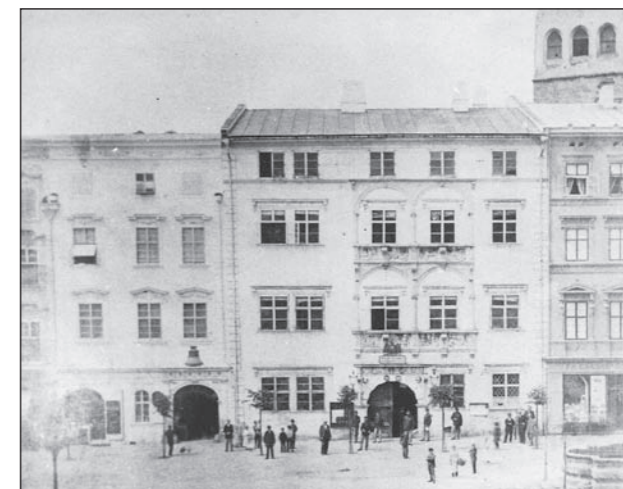
1825, plán přestavby zvonářské dílny Wolfganga Jana Sarkandra Strauba od olomouckého stavitele Antonína Schäffera, foto OSTA Olomouc

Podpisy zvonařů Františka Mikuláše Stankeho, Klementa Stechlera, Wolfganga Jana Sarkandra Strauba, Leopolda Františka Stankeho, Valeria Oblettera a Petra Hilzera, foto Leoš Mlčák

Dokumentace příslušenství zvonu z roku 1942 ve Vanovicích, archiv Npú Brno, foto Leoš Mlčák

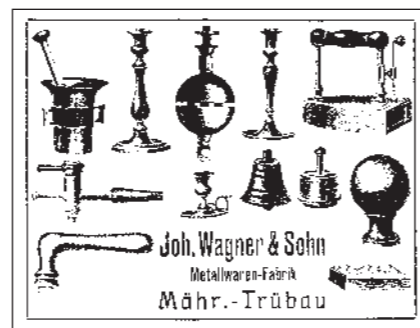
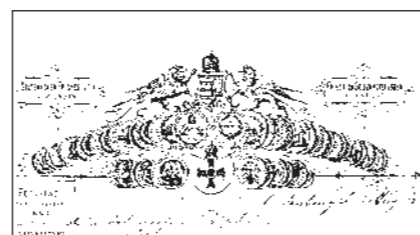
Dům zvonaře Wolfganga Jana Sarkandra Strauba na Horním náměstí v Olomouci

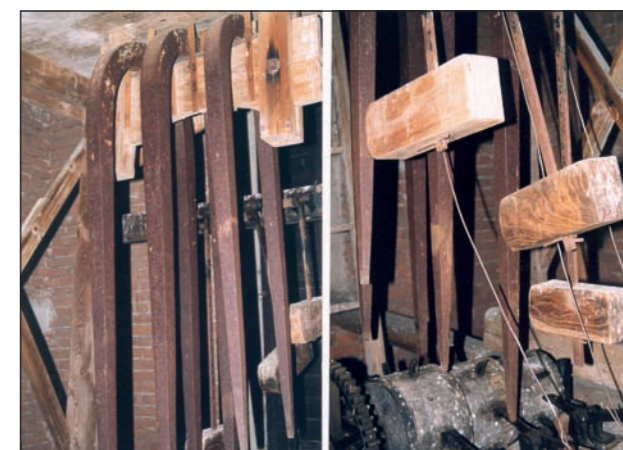
Inzerát firmy Vojtěch Hiller vdova a syn, foto Leoš Mlčák

Inzerát firmy Georga Gössnera

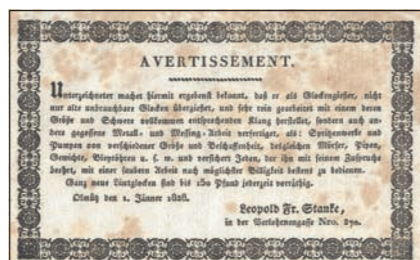
Gleixner Lukáš, cínová rakev, muzeum Polná, foto Bohumil Samek

Vanovice, zvonící nástroj, foto Jan Bartušek

Firemní záhlaví firmy Rudolf Manoušek a spol.

Reklamní leták zvonaře Leopolda Františka Stankeho, archiv Leoš Mlčák

Pečetní typář olomouckého sdruženého cechu, foto Vlastivědné muzeum Olomouc

Cínová křtitelnice z Křížanova, Jan z Velkého Meziříčí, kolem r. 1500, reprofoto z katalogu Od gotiky k renesanci 2. díl

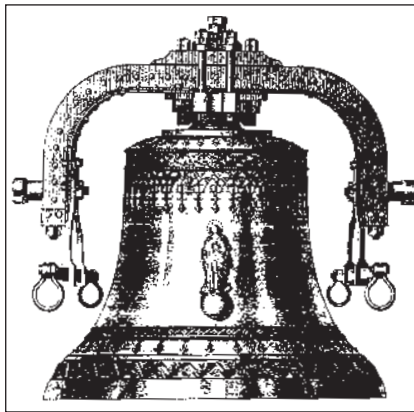
Jan Jiří Scheichel, velký lékárenský hmoždíř, Znojmo hrad, foto Leoš Mlčák

Jan Jiří Begl, zvon na radnici v Dačicích, foto archiv autora

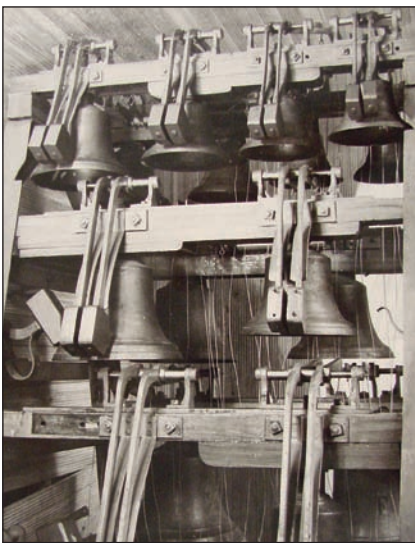
Petr Hilzer, foto OStA Olomouc

Zvon Petra Hilzera, repofoto dobového inzerátu

Školní zvon v Bílé Vodě z roku 1727, foto Jan Lednický

Zvonohra olomouckého orloje od Petra Hilzera, foto OStA Olomouc

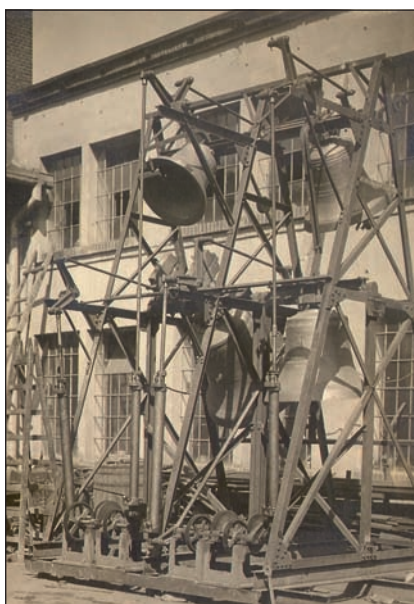
Zvon z hradu Bouzova ulitý v roce 1749, foto František John

Barokní mědirytina Kerkerova náhrobku v kostele sv. Jakuba v Brně, foto Leoš Mlčák

Zvony Petra Hilzera na dobovém inzerátu

Rudolf Manoušek, zvony v Brně-Husovicích z roku 1935

Výzdoba srdce na zvonu z roku 1596 v Holešově